

Berényi Mária

Macedorománok, románok

Pesten és Budán a XVIII–XIX. században*

A görög és görög műveltségű *macedoromán kereskedők* a XVIII. században érkeztek nagy számban Magyarországra. A legtöbben *Moschopolis*ből (ma: Voskopoje, Dél-Albánia), *Kozániból*, *Bitoliából* jöttek. Közéjük tartoztak a *Grabovszkyak*, a *Derrák*, a *Nákók*, az *Argirik*, a *Mannók*, a *Lykák* és mások. Ők szállították uszályaikkal Pestre a délvidéki gabonát, de nemcsak ezzel, hanem bőrrrel, vászonnal (kanavásszal), ezüsttel, arannyal és mindenféle kapós holmival, bazáráruval is kereskedtek. Az akkori Pesten a *macedóniai vlahok*at (cincárokat) is görögöknek mondták, mivel görög nyelven folytatták üzleteiket. *Családi körben azonban az aromán nyelvet (a macedorománok nyelvét) használták*, így egymás között meg is különböztették magukat a görögöktől. E népesség gazdasági és szellemi központja Pesten volt.

Pesten és másutt is a macedorománság volt a vezető ereje és megszervezője az ortodox románságnak. Hosszú időn keresztül szinte más polgári rétege nem is volt a magyarországi románoknak. Szorgalmas, takarékos, az üzleti érdekeket minden fölé helyező emberek voltak, akik erősen ragaszkodtak ortodox hitükhöz, és a kultúra fejlesztése iránt is elég nagy érdeklődést mutattak. A város minden forgalmasabb helyén voltak üzleteik, s hamarosan tekintélyes vagyonra, számos ingatlan- és háztulajdonra tettek szert.

Vörösmarty tér. A mai Vörösmarty tér keleti házsorának tulajdonosai az 1840-es években már kizárólag a pesti macedorománok voltak. A Vörösmarty tér 2. számú sarokház a *Mocsonyi* családé, a 3. számú ház helyén *Sina György* háza állott, a 4. szám alatt *Lepora Anasztáz* háza volt, az 5. számú ház *Grabovszky* Konstantiné, a 6. számú sarokház *Lyka Anasztázé* volt.

A Lyka-házzal szembeni telket, ahol a Harmincadvám hivatalának épülete állt, négy tulajdonos vásárolta meg. A József nádor tér és a Dorottya utca sarkán Lyka Anasztáz újabb házat építtetett. Többszöri átépítés után e háztömbben található ma a Gerbeaud cukrászda.

A Vörösmarty tér keleti házsora

* A szerkesztett szöveg a szerző *Mesélő házak. Románok Budán és Pesten* (Budapest, 2011) című háromnyelvű albuma alapján készült, a fotók is az albumból valók.

A Lyka család volt a XIX. századi Budapest macedoromán származású familiái közül az egyik legtekintélyesebb. A dinasztia alapító *Lyka* Demeter 1737-ben született Moschopolisban. Pontosan nem tudható, mikor telepedett le Magyarországon, 1789-ben azonban már egyik aláírója annak a kérvénynek, amelyben a pesti görögök és macedorománok saját templom építését kérvényezték. Feleséget szintén macedoromán családból választott magának, *Gozsdu* Juliannát vezette oltárhoz, aki harmincegy évvel volt fiatalabb nála. Házasságukból több gyermek született, köztük 1800-ban *Anasztáz* is, aki üzletember, híres bőrkereskedő lett.

Lyka *Anasztáz*t 1830-ban felvették a pesti, 1833-ban pedig a budai polgárok közé is, tekintélyes emberré vált. Fölös tőkéjét főleg házingatlanokba fektette, az akkor épülő Új-Lipótvárosban (a mai V. kerület északi részén). Magának 1844-ben a *Vörösmarty* tér és a *Harmincad* utca sarkán építtetett egy háromemeletes palotát. A *Hild* Józseffel, a neves építésszel terveztetett épület több mint száz évig az utódai lakták.

Lyka *Anasztáz* 1871-ben hunyt el.

Váci utca. A Váci u. 2. sarokház (*Vörösmarty* tér 2.) volt a „másik” *Mocsonyi* ház, amelyben *Mocsonyi* Sándor is évtizedeket töltött. (A ház sarkán a cégértartó vasállvány M. S. betűi még ma is emlékeztetnek erre.)

A mai épület *Kallina* Mór építész tervei szerint 1877 elejére készült el. Akkor sok szakmai kritikát kapott, mivel a többi *Gizella* téri épülethez, a tér építészeti arculatához túlságosan egyszerűnek tartották.

A *Mocsonyiak* a XVIII. században *Macedóniából* érkeztek Magyarországra, és sohasem vallották magukat görögnek, mert ők a *macedóniai románság* hat nemzetsége közül a legműveltebből, a *moszkopolok* nemzetségéből származtak. A *macedorománok* (*arománok*) nyelvében a „*Mocion*” ragadványnév *móc* eredetre utal. Egyik családtagjuk, *Mocsonyi* Péter, táborigazgatóként szolgált és esett el.

A később két ágra vált család ősei *Mihály* és *András* voltak, akik *Pesten* telepedtek meg. Vagyonos kereskedők lettek, s nagy befolyással voltak az iparra, de a közéletben is fontos szerepet vállaltak magukra. Tőkéjük egy részét házingatlanokba fektették. A *Mocsonyi* család tagjainak 17 háza volt *Pesten*.

1780-ban *András* utódai kapták katonai érdemeik és pénzügyi áldozataik elismeréséül a bánáti, foeni birtokot, majd 1783-ban nemesi oklevelet „*de Foeni*” előnévvel. A másik ág őseinek, *Mihály*nak egyik utóda, az akkor már *Tokajon* élt *Péter* 1804-ben kapott nemességet. A két ág később összeházasodott s ebből származott *Sándor* (szül. 1841) és *Eugen* (szül. 1844).

Alexandru *Mocioni*, azaz *Mocsonyi* Sándor (*Pest*, 1841. nov. 4. – *Birkis*, 1901. ápr. 1.) magyarországi román politikus, zeneszerző. A pesti *piaristákhoz* járt gimnáziumba, apja *Atanasie* *Marienescut* fogadta mellé házitánítónak. Jogi tanulmányait *Pesten*, *Bécsben* és *Grazban* végezte. Tudatosan készült a politikusi pályára, körutazást tett *Belgiumban* és *Svájcban*, hogy megismerje a nyugat-európai többnemzetiségű államokat.

1865-ben lett országgyűlési képviselő. Felkészültsége és kiváló szónoki adottságai a huszonéves fiatalembert hamar vezérszerephez juttatták a nemzetiségi képviselők között. 1867-ben az *Eötvös-féle* törvényjavaslattal szembeni nemzetiségi ellenjavaslat megalkotója volt, amely föderatív alapon szabályozta

volna a hivatalos nyelv kérdését. A magyarországi nem magyar népek sorsának kulcskérdését ugyanis a nyelvi jogokban látta. A Reform, a Zukunft, a prágai Politik és más lapok hasábjain publikált. 1869. január 15-én megjelent programadó írásában megállapította, hogy a magyar uralkodó osztály ahelyett, hogy az ország népeinek szövetségét kereste volna, természetellenes szövetséget kötött az ausztriai német politikai osztállyal, amely a többi nép ellen irányul. A megszületett nemzetiségi törvényt a természetes jogokkal ellenkezőnek nevezte, mivel nem ismerte el a nem magyar nemzetek létét az országban. 1869. január 26-án a temesvári vigadóban megalakult Román Nemzeti Párt elnökévé választották. 1869–1872-ben Lugos, 1872-től pedig Máriaradna választókerületét képviselte az országgyűlésben. 1874-ben lemondott képviselői mandátumáról, de pártelnöki tisztségét megtartotta. Ettől kezdve a teleket Budapesten, az év többi részét vlajkoveci birtokán töltötte. Lassanként a magyar politikai rendszerrel szembeni passzív ellenállás hívévé vált. Sokat tett a román egyháznak a szerbtől való elválása és a szebeni érsekség megalapítása érdekében.

Több bánáti, erdélyi, valamint más magyarországi román irodalmi és kulturális egyesület tagja, illetve kezdeményezője volt. Anyagi támogatást nyújtott a Pesten megjelenő román újságoknak. Nagy mecénása volt a Pesten tanuló román hallgatóknak, s a Petru Maior Kör különböző tevékenységeit is bőkezűen pénzelte. Bécsi tanulmányi évei alatt zenét is tanult. Több általa szerzett zene-művet elő is adtak. A mai Vörösmarty tér és a Váci utca sarkán lévő palotájukban a Mocsonyiak gyakran rendeztek matinékat és zenei esteket. Liszt Ferenc is gyakran volt vendég a Mocsonyi-házban, barátságos viszonyt ápolt Alexandru Mocionival.

Iosif Vulcannak sikerült megnyernie a színház-ügy felkarolására is. Mocsonyi 1870 februárjában Váci utcai házába invitálta az összes budapesti román értelmiségit, s egyesületet alapítottak *Román színház-alap szerzési társulat* elnevezéssel. A szervezetnek Iosif Hodosiu lett az elnöke, Iosif Vulcan a titkára, Vincentiu Babeş a pénztárosa, a vezetőségi tagoknak pedig Alexandru Romant, Petru Mihályt és Iosif Galt választották. A működésüket nyolcezer forintos tőkével kezdték meg. Az egyesület székhelye 1895-ig Budapest, attól kezdve pedig 1914-ig Brassó volt. Működésük során vándorszíntársulatot alapítottak, amely bejárta a román településeket, s színműpályázatokat írtak ki évről évre.

A Váci u. 9. sz. alatt álló épületet 1800-ban Nákó Kristóf vásárolta meg ötvenezer forintért, akitől gróf Nákó Sándor örökölte. Ő volt az, aki megvette az északi telket, és 1840-ben egyesítette, hogy engedélyt kaphasson az új – a későbbi Hét választófejedelem-ház – felépítésére. A tervező építész ebben is Hild József volt. Nákó Sándor 1848-ban halt meg. Örökébe gróf Nákó

A Mocsonyi-palota

Kálmán lépett, aki az épületet szállodává alakította át. 1865-től 160 szobával és étteremmel, kávéházzal itt működött a *Nemzeti Szálló*. Az épületet 1881-ben négyszázhetvenezer forintért vásárolta meg a Magyar Jelzálog Hitelbank, amely egy ideig még fenntartotta a szállodát, majd mivel csak teljes átépítés után lehetett volna versenyképes, újból bérházzá alakította. A *Nemzeti Szálló* feliratot 1902-ben távolították el a homlokzatról. Az 1937-es nagyobb átalakítás után 1964–1967 között építették át újra a házat a *Pesti Színház* számára.

A házat 1818-ban *Mocsonyi János* vette meg. Örököse, *Mocsonyi György* leányát, *Líviát* 1880-ban gróf *Bethlen András* vette feleségül. Halála után özvegye lett a tulajdonos.

A Váci u. 21.-es házat több tulajdonos birtokolta, amíg 1782-ben a Helytartótanács első ízben engedélyezte, hogy görögkeleti vallású is vásárolhasson házat magának Pesten, mégpedig éppen ezt. *Argiri (Argyr)* Demeter, Moschopolisból származó bőrkereskedő részesült ebben a kegyben.

Argiri bőkezű anyagi támogatása tette lehetővé, hogy a görögök és macedorománok megvásárolják azt a telket, amelyen templomuk és a Görög-udvar felépült. Fiai, *Argiri Naum* és *Konstantin* 1812. június 18-án kérelmezték, hogy az apjuk végrendelete értelmében rájuk maradt házat (s egy másikat is) a nevékre írják. Tőlük később *Raics Sámuel* vette meg.

A Nákó-ház

Széchenyi István tér. Az új kereskedői, iparosi, bankári réteg reprezentációs igényét fejezte ki a Kirakodó (mai Széchenyi) tér pompás, két-három emeletes klasszicista palotasora. A tér házsorának középső épületét *Deron Antal* nagykereskedő építtette. 1833-ban vásárolta meg *Nákó János*, s miután 1869-ben *Pucher József* építésszel háromemeletesre bővítette, a palota Pest leglenyűgözőbb magánépületének számított. (A Magyar Tudós Társaság is e ház első emeletén talált ideiglenes otthonra.)

A Nákó család ősei Macedóniából származtak, Havasalföldön át vándoroltak Dél-Erdélybe. Hatalmas vagyonukat

a török és a francia hadjáratok során sertéskereskedéssel s hadiszállítással szereztek. Az első ismert ősük neve *Krisztoforosz Diogninosz Nakosz*, aki magyar nemességet már Nákó néven kapott, a nagyszentmiklósi és szentmarjai uradalmak gazdájaként. (A *Nakosz* eredetileg ragadványnév volt, sűrű szakállút jelent.) A Nákó család gazdagságáról legendák keringtek. Ez ragadta meg *Jókai* fantáziáját is, aki az egyik Nákóról mintázta a *Cigánybáró* alakját. A Nákó-birtokon bukkant elő a földből a híres, huszonhárom darabból álló nagyszentmiklósi aranylelet. A sokáig *Attila* kincsének tartott leletet ma a bécsi *Kunsthistorisches Museum*ban őrzik, és továbbra is tartanak körülötte a tudományos viták.

A Nákó-palotát 1903-ban bontották le. 1906-ban épült helyére a máig álló szecessziós *Gresham-palota* – Budapest egyik legértékesebb ingatlana

A Széchenyi István tér meghatározó épülete a *Magyar Tudományos Akadémia palotája* is, amelynek létrehozásában komoly szerepet játszottak a kiemelkedő macedoromán családok is.

A magyar kultúra e fellegvárának, amely az ország gazdasági, társadalmi, kulturális és tudományos fejlődésének szellemi irányítását tűzte ki célul, még az 1850-es években sem volt állandó székhelye.

Magyar Tudományos Akadémia, 1870-es évek

1825–30 között az üléseket még Pozsonyban, a főrendek termében tartották. Pest az igazgatósági üléseknek 1830, a nagygyűléseknek 1831 óta volt csak a helyszíne. Egy ideig – mint említettük már – a Nákó-palotában béreltek helyiségeket. Ezekben helyezték el a könyvtárakat is, s ott tartották meg az igazgatósági és bizottsági üléseiket. 1859-ben *gr. Desseuffy* Emil, az MTA akkori elnöke felhívására közadakozás indult. Még a nyilvános gyűjtés megindítása előtt, 1858. augusztus 14-én tette meg báró *Sina* Simon a maga nyolcvanezer forintos felajánlását, amely az első és legnagyobb magánadomány volt. A báró levele és az adomány feltételeit rögzítő Alapítólevél Bécsben íródott. Érdemei elismeréseként, 1858-ban az Akadémia az igazgatósági tagjai közé választotta.

A családalapító, *Sina* Simon még Mária Terézia idején érkezett Moschopolisból Bosznián át Bécsbe, a Habsburg Birodalomba. Keleti holmikkal, főként gyapottal és török dohányjal kereskedett, amiből szépen meggazdagodott.

Zseniális fia, *Sina* György ebből a vagyonból teremtett hatalmas bankházat. Ő is nagykereskedő volt, de a gyapot- és dohányforgalmazáson túl, a magyar termékekben rejlő lehetőségeket is felfedezte. Az itteni gyapjút cseh és morva gyáraknak, a magyar dohányt pedig Francia- és Olaszország kereskedőinek adta el. Mielőtt bankár és vállalkozó lett, vasutakat is épített. 1818-tól magyar nemes, 1832-től osztrák és magyar báró, földesúr lett egy személyben. Széchenyi terveinek leghathatósabb támogatójaként írta be nevét a történelembe. Sok birtokot vásárolt Magyarországon, amelyek együttes nagysága vetekedett az Esterházy hercegek földjeinek méretével. (1856-ban bekövetkezett halála után fia, *Sina* Simon 240 ezer holdnál nagyobb területű, kitűnően felszerelt kilenc uradalmat örökölt utána.) Volt palotája Bécsben, Párizsban és Velencében a Canale Grande mentén is. Nemcsak a pesti akadémia sorsát viselte a szíven: egymillió forintért Athénban a görögöknek is tudományos akadémiát épített, s mintegy kétszázezer forintot költött az athéni csillagvizsgáló intézet berendezésére, fenntartására.

Magyarországon is szívesen áldozott jótékony és kulturális célokra. A Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház, a Nemzeti Kaszinó, a Szent István-bazilika, de árvaházak, bölcsődék, kórházak, bankok, biztosítóintézetek alapítói és támogatói közt egyaránt jelen volt. Buda, Arad és Szeged városa díszpolgársággal tüntette ki. Nevét az irodalmi és a tudományos világban is bearanyozta

(1857-ben az ő támogatásával indult meg például Csengery Antal szerkesztésében a Budapesti Szemle).

A Széchenyi István téren van a Lánchíd pesti hídfője is. A Budát és Pestet összekötő híd gondolata már II. József uralkodásától (1780–1790-tól) kezdődően valamilyen formában mindig szerepelt a Helytartótanács napirendjén. Az 1832-ben létrehozott Budapesti Hídegyesület tagjai lenyűgözve hallgatták *gróf Széchenyi István* fejtegetését, aki szerint az épülő híd egyfelől közlekedési műtárgy, másrészt fantasztikusan modern műszaki alkotmány, amelyet tíz évvel korábban sehol a világon nem lehetett volna még felépíteni.

A tervtanulmány Széchenyi angliai tapasztalatgyűjtése alapján készült. Ő választotta ki a finanszírozót, a macedoromán származású *Sina György* bécsi bankárt, csakúgy mint a megvalósítás kulcsembereit, két névrokon angol mérnökembert: a tervező *William Tierney Clark*ot és a munkálatokat a helyszínen irányító, nálunk meghonosodó *Clark Ádám*ot. Az országgyűlés az 1836. évi XXVI. törvénycikkben adta áldását a vállalkozásra, az építkezés 1839-ben kezdődött, és az alapkövet 1842. augusztus 24-én a napóleoni háborúk jeles osztrák hadvezére, *Károly főherceg* tette le a pesti oldal zárgátjában.

A kész Lánchídon Széchenyi már nem mehetett át. A sors kegyetlen játéka, hogy 1849. november 20-án a hidat a szabadságharcért kegyetlen vérbosszút álló császári főparancsnok, *Julius Haynau* tábornoszernagy adhatta át a forgalomnak. A jeles mű azonban így is betöltötte történelmi hivatását az ikervárosok egybekovácsolásában. A híd pillérjére azonban aranybetűkkel vésték be Széchenyi – s melléje méltán a macedoromán *Sina* – nevét is.

Petőfi tér. A pesti görögök és macedorománok itt építették fel Duna-parti templomukat, amely Pest igen nevezetes épülete volt. Az a százhetvenkilenc görög és macedoromán család, amely a XVIII. század végén pénzt adott a templom létesítésére, a város leggazdagabbjai közé tartozott, jelentős vagyona tett szert a dunai kereskedelemről. Ez a jeles kolónia egyébként akkor több mint hatszáz főt számlált. Egyházközségüket 1788-ban alapították meg *Graeco-valachica comunitatis Pestiensis* néven. A Helytartótanáccsal 1790-ben kaptak engedélyt a templomépitésre. A gazdag macedoromán kereskedő, *Argiri Demeter* vezetésével a piaristáktól vásároltak telket az akkori

Kis utcában. Itt állt 1937-ig a Görög-udvar, a pesti görögök központja.

A templom terveit *Jung József* készítette el. A Helytartótanács tiltotta a túl magas tornyokat, ezért záródtak eredetileg lapos gúlával. 1791-ben tették le az alapkövet, de az építkezés – az építész és a görög közösség elszámolási vitái miatt – a tervezett három év helyett tízig tartott. A templombelső még ma is pazar

Görög-román templom az Al-Duna-soron

szépségű faragványait, például az oltár mögötti ikonosztázt *Joannovics* Miklós, a barokk faszobrászat egyik legjelentősebb hazai mestere készítette.

A templom csak 1873-ban kapta meg az épülethez méltó toronycsúcsait, amelyeket *Ybl* Miklós tervezett. Ezek közül ma csak az egyik látható, mert a templom déli tornya a második világháborúban elpusztult, s helyreállítása nemrég kezdődött el. A templom és a templomot körülölelő terület lett a pesti kolónia központja.

A görögök és a vlahok 1812-től már külön tartották szertartásaikat, s 1888-tól hosszú pereskedéssel vált szét a templomot még együtt építő két nemzetiség. A perköltségeket *Alexandru Mocioni* fedezte. 1888-ban a románok a *Gozsdu* Alapítvány egyik házába, a *Holló* utcába költöztek. 1808–1888 között a templom háta mögött, a *Galamb* utcában működött a *Școala Românească normală în libera și krăiasca cetate din Pesta* elnevezésű román iskola. Itt voltak a román tanítók és papok lakásai is. Ezt nevezték Görög-udvarnak.

A tehetségesebb görög és macedoromán gyerekek a XVIII. század hetvenes éveitől, a román gyerekek pedig a XIX. század közepétől, az egyházközségi iskola befejezése után mind nagyobb számban látogatták a pesti piarista gimnáziumot. Közülük később számosan magas közjogi tisztségeket nyertek el.

Pesti Barnabás utca. A jelenlegi 100 éves étteremnek otthont adó Pesti Barnabás utca 2. számú épületet *Proberger* Jakab, az első pesti serfőzőcéh főcéhmasterének háza helyére, 1755-től 1756-ig *Péterffy* János ítéltáblai ülnök építtette. Ez a pesti barokk világi építészet úgyszólván egyetlen fennmaradt emléke.

A Belváros rendezése ugyanis az előző századfordulón megpecsételte az egy- vagy kéteemeletes, szűkebb utcákba

épült régies házak sorsát, mivel útjában álltak a város terjeszkedésének. Az utolsó barokk palotákat a XX. század közepén (a *Batthyány*-palotát 1933-ban, az *Orczy*-palotát 1942-ben) bontották el. Kivételt csak ez, a *Mayerhoffer* András által tervezett, szerény méretű *Péterffy*-palota jelentette. *Péterffy* özvegye, *Nefferer* Katalin 1782-ben az épületet végrendeletileg *Oberg* Antónia bárónőre hagyta, aki 1800-ban huszonhatezer forintért eladta *Macszenka* Konstantin görög kereskedőnek. Az ő özvegye ment férjhez *Grabovszky* Athanáz kereskedőhöz, s az épület 1888-ig e család tulajdonában maradt.

A XIX. század elejétől fogva *Grabovszky* Athanáz e házában működött egy román irodalmi szalon, melynek állandó vendégei között voltak: *Petru Maior*, *Samuil Micu-Clain*, *Gheorghe Șincai*, *Dinicu Golescu*, *Zaharie Carcalechi*, *Dimitrie Țichindeal*, *Teodor Aaron*, *Damaschin Bojincă*, *Moise Nicoară*, *Eftimie Murgu*, *Emanuil Gojdu* és még sokan mások. A ház ura nagyon jó kapcsolatot

A Grabovszky-ház, 1892

ápolt a moldvai és havasalföldi írókkal is, főleg Dinicu Golescuval. Idővel a pesti egyetem román diákjai közül is többen látogatták a Grabovszky-szalont, ahol komoly irodalmi, történelmi, egyházi vitákat és tanácskozásokat tartottak. Megfordult itt a kor minden jelentősebb írója és gondolkodója. Ebben az épületben körvonalazódott és erősödött meg a pesti román nemzeti mozgalom is. Ezméiket abban a *Biblioteca românească* (Román könyvtár) című irodalmi folyóiratban közzétették, amelynek publicistái között a későbbi nagynevű román irodalmárok, politikai vezetők, tanárok, jogászok és újságírók egyaránt megtalálhatók voltak. Grabovszkynak nagyon gazdag könyvtára volt, előfizetett regáti lapokra és könyvekre is. A Román Tudományos Akadémia ma is sok kéziratot őriz, amely a pesti Grabovszky-hagyatékból származott. A macedorománok sokat áldoztak a kultúrára, alapítványokat hoztak létre, támogatták a budai Egyetemi Nyomda román nyelvű kiadványait, s Pesten román lapok indítását is elősegítették. Mecénásai voltak úgy a román, mint a magyar kulturális kezdeményezéseknek. Ezek élén is többnyire Grabovszky Athanáz állt.

Az épületnek az erdélyi és magyarországi román egyház szempontjából is van nevezetessége. Atanasiau *Saguna* (később felvett nevén: Andrei Saguna), az erdélyi és magyarországi Román Ortodox Egyház érseke – a háztulajdonos unokaöccse – gimnáziumi és jogi tanulmányai idején, 1823–1829 között szintén itt élt.

Veres Pálné utca. A *Veres Pálné u. 11. sz.* alatti épületben működött egykor a *Petru Maior Kör* és a *Luceafărul* irodalmi lap. A XIX. sz. elejétől folyamatos volt az erdélyi és magyarországi román fiatalok jelenléte a pesti egyetemeken. Létszámuk egyre növekedett, a XX. század fordulóján már mintegy háromezres román tanult itt. Az 1848/49-es forradalmat követően az erdélyi román közélet képviselői több ízben sürgették egy román egyetem felállítását, kérésük azonban nem talált meghallgatásra. A pesti egyetem keretében létrejött viszont a román nyelv és irodalom tanszék, amelynek élére 1863-ban Alexandru *Romant* nevezték ki. 1897-ben bekövetkezett haláláig látta el e hivatalát.

A Pesten tanuló egyetemi hallgatók – köztük van Damaschin *Bojincă*, Pavel *Vasici*, Paul *Iorgovici*, Eftimie *Murgu* – már az 1820-as években rendszeresen összegyűltek Ioan *Teodorovici* budapesti görögkeleti lelkész lakásán, ahol „A román tanulók egyesülete” elnevezéssel magánjellegű zártkörű társaságot alkottak. *Petru Maior* történelmi munkássága jegyében közelítettek a román irodalomhoz és történelemhez. A román tanszék létrejötte után, az akkori hallgatók jelentős kulturális és politikai tevékenységet fejtettek ki. A fővárosban tanuló román egyetemisták 1862-ben Iosif *Vulcannal* az élen egy irodalmi társaság létrehozásán fáradoztak. Az évben tartották meg a *Petru Maior Kör* alakuló közgyűlését, amelyen az olvasókör elnökéül *Pertenie Cosma* joghallgatót választották meg. Kezdetben hol az egyik, hol a másik tag lakásán tartották az üléseiket, később viszont a macedoromán *Mocsonyi* és *Nedelkó* család házaiban találtak otthonra.

A *Petru Maior Kör* 1868-tól kezdett jelentősebb irodalmi és kulturális tevékenységet folytatni, amikor a Pesten tanuló Ioan *Slavici* megalkotta az egyesület alapszabályát (amelyet csak 1872-ben fogadott el a Belügyminisztérium).

A kör a tagdíjakból, pénzadományokból és kulturális műsorainak bevételeiből tartotta fenn magát. Hangversenyeket és bálakat rendeztek, amelyek

bevételének jó részét a szegényebb hallgatók támogatására fordították.

1902-ben a kör égisze alatt megjelent egy nagyon színvonalas irodalmi folyóirat, a *Lucafărul*. A lapindításkor a szerkesztőbizottságban mások mellett A. P. *Banutiu*, *Alexandru Ciura*, *Octavian Goga*, *Dionisie Stoica*, *Sebastian Stanca*, *Ioan Lupaș*, *Ion Montani*, *Ion Lapedatu* vállaltak szerepet.

A Petru Maior Kör tagjai román népviseletben

Az erdélyi és magyarországi román sajtótörténetben a *Lucafărul* volt az első sajtótermék, amely valóban színvonalas, értékes irodalmi műveket közölt. 1903-tól a lapot *Octavian C. Taslauanu* és *Octavian Goga* vette a kezébe. 1906-ig Budapesten, attól kezdve 1914-ig Nagyszebenben nyomtatták. 1919-ben *Nicolae Iorga* szerkesztésében a folyóirat újraindult. A lap fénykorának mindenképpen a pesti időszakot tekinthetjük. *Goga* itt publikálta több közismert versét, amelyeket később a *Poezii* (Budapest, 1905) című kötetébe gyűjtve is közreadott.

A pesti *Lucafărul* érdeklődése a román szellemi élet minden területére kiterjedt. Habár szépirodalmi jellegű volt, mégis a legkülönbözőbb tárgyú: történelmi, nyelvészeti, néprajzi tanulmányokat is közölt. A folyóirat munkatársai többnyire – különösen a kezdeti időkben – a fiatal erdélyi román értelmiségből kerültek ki, később azonban több ismert író is publikált a pesti román hallgatók lapjában.

A kör tagjai minden olyan törekvést támogattak, amely a magyarországi románok kultúrájának fejlesztésére, műveltségi színvonaluk emelését szolgálta, s tevékenységük a közélet más területeire is kiterjedt. Politikai jellegű rendezvényeik, felolvasásaik miatt a működésüket – amellyel jelentősen hozzájárultak az erdélyi és magyarországi román nemzeti-kulturális arculat kialakulásához – a Belügyminisztérium többször is felfüggesztette, de azt a világháború kitöréséig folytathatták. A Monarchia összeomlása után a kör Kolozsvárra tette át a székhelyét, ahol 1918 novemberében a román egyetemi egyesületek szervezeti szabályzata szerint „*Centrul Studențesc Petru Maior din Cluj*”-ra változtatta meg a nevét. A kolozsvári diákság tulajdonába került értékes könyvtára, archívuma s nem megvetendő nagyságú vagyona is.

Mária utca. *Victor Babeș* (róla kapta nevének felét a kolozsvári *Babeș-Boiyai Egyetem*), amíg Budapesten élt, a VIII. kerületi *Mária u. 10.-ben* lakott.

Victor Babeș a bakteriológia „hőskorában” élt, amikor hónapok, sőt napok alatt új és új betegség-kórokozót fedeztek fel. Maga is a bakteriológia egyik kiemelkedő nemzetközi alakja, klasszikusa lett. Mintegy ezerháromszáz tanulmányt, cikket, monográfiát írt.

Babeș 1854. július 28-án született Bécsben. Édesanyja *Sofia Holdscheid* bécsi polgárlány, apja pedig a bánági származású *Vincentiu Babeș* jogász, po-

litikus, újságíró, a Magyarországi Román Nemzeti Párt egyik alapítója volt, aki harminc éven át a magyar országgyűlés tagja volt. Románia haladó köreihez is szoros szálak fűzték: alapító tagja volt a Román Tudományos Akadémiának és munkatársa több rangos román folyóiratnak.

Gyors szakmai előrehaladásában jelentős szerepe volt *Markusovszky* Lajosnak, a magyarországi orvosképzés egyik irányítójának, az Orvosi Hetilap főszerkesztőjének. Neki köszönheti, hogy az 1882/83-as, majd az 1884/85-ös tanévben állami ösztöndíjat kapott német- és franciaországi tanulmányúttjaira. Ekkor kötött személyes ismeretséget *Louis Pasteurel* és *Robert Koch*hal. Alkalma adódott a legkorszerűbb mikrobiológiai és kórszövettani módszerek tanulmányozására. Széles körű ismereteit látva, *André Victor Cornil*, a kórbonctan párizsi professzora felkérte a fiatal román tudóst, s együtt írták meg a *Les bactéries... (A baktériumok)* című munkát, a világ első bakteriológiai kézikönyvét. Az 1885-ben Párizsban megjelent munkát a Francia Akadémia Monthyon-nagydíjjal tüntette ki.

Budapestre való visszatérte után, 1886-ban *Babeş* megírta a *Bakteriológia rövid tankönyvét*, amely nem csupán az első magyar nyelvű bakteriológiai kézikönyv, hanem világviszonylatban is az elsők között számon tartott eredeti alkotás. Budapesti munkásságának csúcspontja ez a mű, valamint a róla elnevezett egysejtű kórokozók (a Babesiák) felfedezése. A kormányzat megbízásából *Hőgyes* Endrével közösen Budapesten létrehozták a világ harmadik, veszettséget gyógyító Pasteur Intézetét. *Babeş* 1887-ben Romániába hívták. A bukaresti egyetem bakteriológia- és kórbonctanprofesszorává nevezték ki. 1889-ben, amikor véglegesen lemondott pesti állásáról, az Orvosi Hetilapban közzétett nyilatkozatában köszönetet mondott mindazoknak, akik magyarországi évei alatt támogatták.

Erdélynek Romániával történt egyesítését követően, 1919-ben, *Babeş* Kolozsvárra sietett, hogy egyik szervezője legyen az ottani új román egyetemnek. Az idős tudós néhány hónapig oktatott is Kolozsvárott. Demokratikus hitét mi sem bizonyítja hívebben, mint az, hogy a románul még nem tudó magyar hallgatóinak készségesen demonstrált az anyanyelvükön. Élete végéig a magyar nép őszinte barátja maradt. Felesége, *Torma* Jozefa – *Torma* Károly, az ismert régész- és jogászprofesszor lánya – magyar volt. Az emlékiratok a Budapestről a román fővárosba áttelepedett *Lepp* Márton Károlyt említetik meg legbensősége-sebb munkatársaként. Korának több magyar tudósával is állandó kapcsolatban állt. 1907-ben a budapesti Orvosi Egyesület tiszteletbeli tagjává választotta.

1926-ban, nyugdíjaztatása után alig egy hónappal, 72 évesen egy szív- infarktus vetett véget az életének.

Szentháromság tér. A Várban, a mai *Szentháromság tér* 6. sz. alatt működött a Budai Egyetemi Nyomda, amelyet – beleértve az erdélyi és a Kárpátokon túli román könyvnyomdákat is – a korabeli román könyvkiadás egykori legnagyobb központjaként tartanak számon.

A *Telegdi* Miklós, pécsi püspök által 1577-ben Nagyszombaton alapított, az ottani egyetemhez tartozó nyomdát 1777-ben *Mária Terézia* helyeztette Budára át. Ettől kezdve nemcsak az egykori Magyarországon élő nemzetiségek, de a szomszédos népek körében is közismertté vált. Jól bizonyítják ezt a moldvai udvar-

nagy, Alexandru Beldiman az Egyetemi Nyomdában nyomtatott román könyvei, vagy az olténiai bojár író, Dinicu Golescu ugyanitt megjelent nagy sikerű műve, az *Însemnarea călătoriei mele* (*Utazásom leírása*) című könyve. A nyomda román könyveinek terjesztése érdekében Zaharia Carcalechi könyvügynök tette a legtöbbet, hiszen egész Havasalföldön és Moldvában árusította azokat. Példáját más bukaresti könyvkereskedők is követték.

A Szentháromság téri épület helyén volt a Budai Egyetemi Nyomda

Az Egyetemi Nyomda adta ki a magyarországi nemzetiségek – így az erdélyi görög katolikus románok számára is – az egyházi, iskolai, tudományos, valamint szépirodalmi és ismeretterjesztő jellegű román nyelvű könyvek nagy részét. Ezek többségét az akkori szokásnak megfelelően cirill betűkkel nyomták, de számos latin betűs román kiadványt is közreadtak.

Az 1780-tól 1830-ig eltelt ötven évben hozzávetőleg 200 román nyelvű könyv jelent meg itt, míg a XVII. század közepétől ugyaneddig az időpontig Bukarestben közel 300, Jászvásáron mintegy 270, Nagyszebenben pedig megközelítőleg csak 190 darab.

A felvilágosodás eszméit a románoknál elsősorban az ún. Erdélyi Iskola írói, Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai és Petru Maior képviselték. Tudományos pályájuk, munkásságuk kibontakozásában fontos szerepet játszott a Budai Egyetemi Nyomda, amelynek valamennyien alkalmazottai, revizorai, cenzorai, korrektorai voltak. E tényre az épület oldalán ma márványtábla emlékeztet.

Az Erdélyi Iskola képviselői bizonyították be először a románság történeti és nyelvészeti értelemben vett latin eredetét, ami az erdélyi, a moldvai, a havasalföldi románság kulturális és nemzeti fejlődésében is fontos szerepet játszott. Az 1794-ben II. Lipót császárnak írt kérvényükben (*Supplex Libellus Valachorum*) azt kezdeményezték, hogy a románság is képviselhesse magát az erdélyi társadalmi és politikai életben.

A nyomda román kultúrára gyakorolt hatását a román nép legnagyobb történetírójának szavai is megerősítik. Nicolae Iorga szerint sokan ide küldték el kézírataikat, és itt született meg a román népi könyvtár létrehozásának, valamint egy román újság alapításának gondolata is. Budára jöttek kiadni műveiket a bánáti románok, de a román fejedelemségek utazói is megálltak Budán román könyvet vásárolni.

Budavári Palota. Az Országos Széchényi Könyvtár, melynek alapjait 1802-ben gróf Széchényi Ferenc rakta le, jelenlegi helyén, a *Budavári Palota F épületében* 1985 óta működik. Itt őrzik a *Todoreszku-könyvgyűjteményt* is, amely az intézmény egyik legjelentősebb magánadománya.

Dr. *Todoreszku Gyula* 1866. augusztus 16-án született Budapesten. Gazdálkodó édesapja fiatalon került Pestre, és Erdélyben maradt családjával ellentétben, nevét magyarosan írta. Fia, *Todoreszku Gyula* édesapja kívánságára a tübingiai Schnepfenthalban végezte felsőbb tanulmányait. Amikor szülei egyszer meglátogatták, olyan elragadtatással szemlélt egy régi könyvet az antikváriumban, hogy megvették neki. Ez a bőrkötéses német nyelvű biblia oltotta belé egy életre a könyvek iránti rajongást. Szenvedélye a könyvek restaurálására és tisztítására is kiterjedt. „Újjászületett” könyveit igyekezett megfelelő köntösbe öltöztetni. Ezüstveret, bársony, zománcdíszítés vagy bőr burkolta könyveit, dús aranyozással, hogy értékükhöz illő kötésben sorakozzanak a polcain. Ilyen szép kötésű könyvek akkoriban még az egyetemi vagy az akadémiai könyvtárban sem voltak. Páratlanul értékes és szép könyvtárat hozott össze. Gyűjtőszenvédélyét az első világháború idején egyre nehezebben tudta csak folytatni. Forrásai rendre elapadtak, így tudományos munkássággal kárpótolta magát. Megkezdte a régi magyarországi nyomtatványok papírvízjegyeinek nyilvántartásba vételét, s ezekből mintegy ezer darabot le is másoltatott. Másik nagy terve a *A magyar nyomdászat története* című hatalmas munka megalkotása volt, ebben azonban korai halála megakadályozta.

A háborút, majd az azt követő közállapotokat nehezen tudta elviselni, s ez elméje elborulásához vezetett. 1919. november 27-én hunyt el. A csaknem három évtizedes gyűjtőmunkája befejezetlen maradt. Végakarátának megfelelően özvegye a felbecsülhetetlen értékű könyvgyűjteményt, a tárolására szolgáló bútorokkal együtt az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta. Vállalta a restaurálási és kötési munkák összes költségeit is. *Todoreszku*t ezért posztumusz miniszteri tanácsossá és a Széchényi Könyvtárat akkor kezelő Magyar Nemzeti Múzeum tiszteletbeli igazgatójává nevezték ki.

A *Todoreszku*-könyvgyűjtemény díszes darabjai

Dr. *Todoreszku Gyula* érdemeit a múzeum és könyvtár akkori igazgatója, a jeles nyelvész, *Melich János* a következőképpen foglalta össze: „Az évek során át folytatott céltudatos munkával *Todoreszku Gyula* olyan nagy értékű, olyan ritkaság- és unikumkönyvtárat hordott össze, amilyet eladdig a legjelesebb magángyűjtők nem gyűjtöttek volt egybe. S hogy a gyűjtemény halála után is az ő szándékai és eszméi keretében továbbra gyarapodhassék, özvegye nemes elhatározással évente tízezer

koronát adományoz az Országos Széchényi Könyvtárnak... Todoroszku Gyula és neje, Horváth Aranka a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának legnagyobb adományozói közé tartozik.”

A könyvtárnak adományozott gyűjtemény egyes darabjairól az özvegy száz lapot kitevő katalógust készített, amely a *Régi magyar könyvtár* első kötetében felsorolt művekből 632 kötetet, a Magyarországon nyomtatott idegen nyelvű régi könyvek közül pedig több mint 530-at tartalmazott. Ezek között nagyon sok volt a régi román könyv is. Az összesen 1247 művel, gr. Széchényi Ferenc és gr. Apponyi Sándor után, Todoroszku Gyula az Országos Széchényi Könyvtár harmadik legnagyobb adományozója.

Krisztinaváros. A *Városmajor utca 17.-ben* lakott, és 1870-ben itt is halt meg Eftimie Murgu román politikus, történész és országgyűlési képviselő.

Murgu 1805 decemberében született egy bányászati faluban. Jogi tanulmányait először Szegeden, majd Pesten végezte. 1834-ben doktori címét is a magyar fővárosban szerezte meg. Értekezését nemzetközi jogból írta. 1836–1840 között Nicolae Bălcescu, a későbbi román forradalmár munkatársaként logikát és római jogot tanított Bukarestben. 1840-ben egy összeesküvésben való részvétel miatt kiutasították Havasalföldről. 1845-ig Lugoson tartózkodott, és elsősorban a román ortodox egyház szerb fennhatóság alóli kivonásáért küzdött. Ezzel összefüggésben 1845 márciusában néplázítás vádjával letartóztatták és négyévi börtönbüntetésre ítélték.

Néhány magyar történelemkönyvben azt olvashatjuk, hogy Tánicsics Mihályval együtt 1848. március 15-én szabadult ki börtönéből. Az igazság azonban az, hogy csak három héttel később került erre sor. A pesti román lelkész, Sigismund Pop, a vármegyei választmány április 6-i ülésén tette szóvá, hogy Murgu még mindig politikai fogolyként sínylődik.

A testület azonnal felkarolta a magyarbarátságáról ismert politikus ügyét, s két nap múlva, a kiszabadítására együtt felvonuló magyar és román fiatalok jóvoltából, neki is olyan diadalmenetben lett része, aminőben Tánicsicsnak volt a forradalom kitörésekor. Eftimie Murgu tovább küzdött a románság egyházi önállóságáért és a román nyelv közigazgatásban történő alkalmazásának jogáért. Az első, 1848-as népképviselési országgyűlésben Lugos választókerületében választották képviselővé. A magyar–román együttműködés elkötelezett híveként számos magyar szavazatot is elnyert. 1849-ben követte a kormányt Debrecenbe, majd Szegedre is, ahol július 28-án elfogadták a nemzetiségi törvényt. Ennek szövegével még aznap elindult Avram Iancuhoz, de a román felkelés vezetője és a magyarok közötti közvetítési kísérletét a cári csapatok előrenyomulása meghiúsította.

A szabadságharc leverése után Murgut forradalmi tevékenységéért a Habsburg-reakció halálra ítélte, de ezt 1851-ben kegyelemből négyévi várfogságra enyhítették. 1853-ban szabadult. Utolsó éveiben visszavonult Vácott és Budán élt. 1870. május 12-én Városmajor utcai házában hunyt el.

Felhasznált irodalom

- Adalékok a Belváros történetéhez, II. kötet, Budapest, 1993
- Albrecht Dezső: *A román diákmozgalom története*, Magyar Kisebbség, 1929. január 16.
- Asimakopoulou Fotini: *Sina György, a „hódító balkáni orthodox kereskedő”*, Budapesti Negyed, 2006/4.
- Berényi Maria: *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000
- Botiş Teodor: *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti, 1929
- Déry Attila: *Belváros-Lipótváros V. kerület. Budapest építészeti topográfia 2.*, Budapest, 2005
- Domokos Sámuel: *Tipografia din Buda*, Giula, 1994
- Erki Edit: *A Gresham és a Nákó*, Népszabadság, 1998. november 5.
- Füves Ödön: *A pesti görögök iskolái*, Különnyomat az Antik Tanulmányokból, 1972
- Füves Ödön: *Görögök Pesten (1686–1931)*, doktori értekezés, 1972, MTA Kézirattár
- Füves Ödön: *Pesti görög háztulajdonosok*, Antik Tanulmányok, 1970/1.
- Füves Ödön: *Statisztikai adatok Pest és Buda 1687–1848 közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól*, Klny. az Antik Tanulmányokból, 1962
- Glück Eugen: *Informații în legătură cu actele de deces ale lui Samuil Micu-Clain și Petru Maior*, Noi, 1992, ápr. 17.)
- Goga Octavian: *Fragmente autobiografice*, Mărturisiri literare, Bucureşti, 1971
- Pásztor Mihály: *A százötven éves Lipótváros*, Budapest, 1940
- Tarr László: *A régi Váci utca regényes krónikája*, Budapest, 1984
- Triteanu M.: *Lucefărul (1902–1920)*, Bucureşti, 1972
- Veress Endre: *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai*, Budapest, 1982

